

Martha C. Nussbaum, *Her Şey Çıkar İçin mi? Demokrasi İnsanlığa Neden İhtiyaç Duyuyor?* İrem Sağlam (Çev.), Sander Yayınları, 2022, 184 s.

Değerlendiren: Şeyma Kömürcüoğlu

Bu yazının kaleme alındığı günlerde, lise eğitimini tamamlayan yüzbinlerce öğrenci bir yükseköğretim kurumuna yerleşebilmek için tercih yapmakla meşgul. Üniversiteler daha başarılı öğrencileri bünyelerine katma yarışı verirken, öğrenciler ise daha prestijli, meslek garantili ve gelecek vadeden bölümlerde yer bulabilme yarışında. Sizler bu satırları okurken ise bu öğrenciler hayatlarının kalan kısmını büyük ölçüde belirleyecek meslek tercihlerinin sonuçlarını almış ve belki buna yönelik eğitimlerini almaya da başlamış olacaklar.

Yükseköğretim kurumlarına yönelik tercih döneminde her sene akıllara gelen ve aileler ile gençler arasında ufak gerilimlerin yaşanmasına sebep olan bir soru var: Meslek tercihi neye göre yapılmalı? Gençler kendilerine bir meslek kazandırmayacağı açıkça belli olan bölümlerde eğitim almamalı mı? Mezun olduktan sonra öğrenciye bir iş olanağı sunmayacağı baştan belli olan bölümler öğrenci almaya ve işsiz mezun kitleler üretmeye devam etmeli mi? Öğrenciler ekonomik şartları paranteze alıp, hayallerindeki eğitimi alma konusunda cesaretlendirilmeli mi yoksa bu yollardan daha önce geçmiş olanlar tarafından rasyonel bir noktaya mı çekilmeli? İşte, son günlerde sosyal medyada da sıklıkla tartışıldığını gördüğümüz bu konu her ne kadar eğitim politikası, eğitim felsefesi gibi alanları ilgilendiriyor gibi görünse de Nussbaum'un *Her şey Çıkar İçin mi? Demokrasi İnsanlığa Neden İhtiyaç Duyar?* adlı eseri bu soruları

@ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, seyma.komurcuoglu@medeniyet.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-6575-7835>

© İlmi Etüdler Derneği
dx.doi.org/10.12658/D0351
insan & toplum, 2023; 13(3): 228-232
insanvetoplum.org

siyaset felsefesi ve eğitim felsefesinin kesişim noktasında ele alarak cevaplamaya çalışan bir çalışma olarak karşımıza çıkıyor.

Martha Nussbaum yeni Aristotelesçi bir yazardır. Aristoteles'in kuramlarını modern sorunları da dikkate alarak yorumlayan çağdaşımız bir akademisyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Harvard ve Brown üniversitelerinde dersler vermiştir. Kritiğini yapacağımız eseri ise ilk olarak 2010 yılında *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities- Update Edition* başlığıyla Princeton University Press tarafından yayımlanmış ve çeviride de bu nüsha esas alınmıştır. Eser, sonsöz ile birlikte yedi bölümden oluşmaktadır. Kitabın temel sorusu ve merkeze aldığı temel sorun şudur: Ülkeler, sadece ekonomik gelişime endeksli bir eğitim politikası geliştirdiklerinde ve insan bilimleri hak ettiği değeri görmediğinde bu, demokrasinin geleceğini nasıl etkiler? Yazar özellikle Birleşik Krallık, Amerika ve Hindistan'daki eğitim modellerinden yola çıkarak bu sorunun cevabını arıyor ve insan bilimlerinin iç açıcı görünmeyen pozisyonunun dünyanın her yerinde kötü durumda olduğundan yola çıkarak dünya genelinden verdiği örneklerle eseri zenginleştiriyor. Çalışma salt teorik bir çalışma olmaktan ziyade oldukça pratik örneklerle ve verilere yaslanan, farklı eğitim modellerinin pratik sonuçları hakkında bilgiler veren ve neticede demokrasinin güvence altına alınabilmesi için insan bilimlerinin gençlerin eğitiminde nasıl yer alması gerektiğine dair somut modeller sunan bir çalışma. Yazar kitapta ne yapmak istediğini ise şu ifadelerle açıklıyor:

“*Her Şey Çıkar İçin mi?* yurttaşlık üzerine odaklanıyor. İnsan bilimleri ve sanatın, demokrasinin sağlığının korunması için gereken becerileri sağladığını savunuyorum. Bu konuyu seçtim çünkü okurlarımın çoğunluğunun sağlıklı bir demokrasinin yaşatılması amacını paylaştığına ve öne sürdüğüm savların temel bilimler eğitimine hâlâ karşı olanları bile onu desteklemeye yöneltebileceğine inanıyorum.”

Nussbaum'un desteklediği/önerdiği eğitim modeli -buna temel bilimler sistemi diyor- “ana dalları ne olursa olsun insan bilimleri derslerinin bütün öğrenciler için gerekli olması” (s. 19) olarak karşımıza çıkıyor. Yazarın eleştirdiği yükseköğretim modeli ise aslında hepimiz için tanıdık. Nussbaum dünyanın pek çok yerinde bir üniversiteye giren öğrencilerin acımasız bir şekilde tek seçenikle yüz yüze geldiğini şöyle dile getiriyor: “Ya hep felsefe ya da hiç felsefe. Ya hep edebiyat ya da hiç edebiyat. Bu sistem, bir insan bilimleri konusunu tek dalları olarak seçmek zorunda kaldıkları için üniversite düzeyinde insan bilimleri eğitimi alan insan sayısını etkili biçimde sınırlar, başka yerlerdeki fırsatları ortadan kaldırır” (s. 19).

Nussbaum'un temel bilimler sistemi dediği sistemde öngörülen, öncelikle öğrencilerin bir meslek sahibi olmalarına yönelik bir ana dal konularının olmasıdır.

Bununla birlikte öğrenciler kendilerini yurttaşlığa ve hayata hazırlayan dersleri de almak zorundadır. Bir öğrenci bilgisayar bilimlerinde ya da mühendislikte uzmanlaşıyor olabilir ancak bunun yanında tarih, felsefe ve edebiyat alanlarında da dersler alması gerekir. Nussbaum'un önerdiği ve desteklediği bu sistem aslında ilk bakışta bizim ülkemizde de uygulanan bir sistemi çağrıştırıyor. Türkiye'de bu uygulama öğrencilerin kendi alanlarına yakın ya da alanlarının dışında seçmeli dersler alması ve de tüm bölümlerde zorunlu olarak okutulan İnkılap tarihi dersinin olmasına yakın bir uygulamadır. Ancak Türkiye'de bir bilgisayar mühendisliği öğrencisinin almış olduğu seçmeli sosyoloji ya da zorunlu inkılap tarihi dersinin öğrenciye ne kadar yurttaşlık bilinci kazandırdığı yahut onu mesleği dışındaki hayata ne kadar hazırladığı şüphelidir.

Nussbaum, eğitim alanında ciddi bir küresel kriz ile karşı karşıya olduğumuzu düşünmektedir (s. 29). Bu krizle kastettiği ise ekonomik kriz değil, eğitim alanında dünya çapında bir krizdir:

“Ulusal kazanç peşinde olan ülkeler ve eğitim sistemleri, demokrasilerin canlı tutulması için gereken becerileri pervasızca gözden çıkarıyor. Bu eğilim sürerse dünyanın her yanındaki ülkeler kısa süre sonra kendi adlarına düşünebilen, geleneği eleştiren ve diğer insanların acılarının ve başarılarının önemini anlayan tam yurttaşlar yerine fayda makine nesilleri yetiştirecek. Dünya demokrasilerinin geleceği tehlikede.” (s. 30).

Nussbaum'a göre sadece seçkinlere yarar sağlayan bir eğitim sistemi işe yarar değildir. Bu sebeple eğitime eşit bir şekilde ulaşım sorunu, öncelikle demokrasiyi tehdit eden bir sorundur (s. 38). Aslında burada Nussbaum'un eserde üzerinde durduğu sorun ilerleme sorunudur. Bir ülkenin ilerlemesi ne demektir? Ülkelerin dikkate aldığı gelişme modellerinde ilerleme daha ziyade gayri safi milli hasılanın artması olarak görülür. Yazar eserinin ikinci bölümü olan “Kâr İçin Eğitim, Demokrasi İçin Eğitim” bölümünde özellikle bu sorunu tartışmaktadır. Yazar, ekonomik gelişme modelini önceleyenlerin, ekonomik büyümenin diğer iyi şeyleri kendiliğinden getireceğini söylediğini hâlbuki dünya genelinde yaşanan tecrübelerin ekonomik iyileşmenin her zaman sağlık, eğitim, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikte azalmayı beraberinde getirmediyi gösterdiğini ifade etmektedir (s. 41).

Nussbaum'a göre, ekonomik gelişme programlarının beraberinde “diğer iyileri” de getirmemesinin bazı sebepleri vardır. Bunlardan bazıları şöyle ifade edilir: Ekonomik büyümeyi önceleyen bir eğitim, öğrencinin sanat ve edebiyatı küçümsemesine yol açacaktır. Zira bu alanlar artık öğrencinin gözünde ekonomik büyümeye zemin hazırlayan alanlar gibi görünmemeye başlar. Bir süre sonra da ekonomik büyümeye zemin hazırladığı düşünülen diğer alanlar merkeze alınır; sanat ve edebiyat eğitimi azaltılmaya başlanır. Nussbaum'a göre Amerika'da uzun süreli temel bilimler

eğitimi alan anne babalar bile çocuklarının felsefe ve sanat eğitimi alan, dans eden yahut resim yapan çocuklarından utandıklarını ifade ediyor (s. 48). Bir diğer husus ise, ekonomik büyüme modelini önceleyen eğitim modellerinin sadece sanat, edebiyat ve felsefeyi yok saymakla kalmayıp aynı zamanda bu gibi alanlardan “korkması”dır. Zira Nussbaum’a göre, “İncelmiş ve gelişmiş bir duygudaşlık, özellikle duygusuzluğun tehlikeli bir düşmanıdır ve eşitsizliği görmezden gelen ekonomik gelişme programlarının uygulanması için ahlaki duygusuzluk gereklidir” (s. 49). Eđer insanlar eğitim süreçlerinde, başka türlü görmeyi öğrenememişlerse, bu durumda karşılardaki insanlara yalnızca “kullanılacak nesnelere” olarak bakmaya başlarlar. Nussbaum Tagore’dan yaptığı bir alıntıya şu şekilde yer verir:

“Saldırgan milliyetçilik ahlaki vicdanın köreltilmesine ihtiyaç duyar, bu yüzden bireyi kabul etmeyen, toplulukla aynı düşünen ve uysal bürokratlar gibi dünyayı gören ve davranan insanlara ihtiyaç duyar. Sanat bu duygusuzluğun en büyük düşmanıdır ve sanatçılar hiçbir ideolojinin, temelde iyi olanların bile güvenilir kulları değildir, imgelemin her zaman alışılmış sınırlarını aşmasını, dünyayı yeni şekillerde görmesini isterler” (s. 49).

Yazar tam da bu sebeplerden dolayı eğitimin insanlar için olduğunu, bir eğitim planı yapmadan önce yapacağımız eğitim planının öğrencileri ulusal ve uluslararası meselelere düşünmeye, kafa yormaya hazır hale getirebilecek, onları bu gibi konularda iyi seçimler yapmaya yöneltecek, sorumlu demokratik yurttaşlar haline getirecek modeller üzerinde çalışmamız gerektiğini kitabın her bölümünde özellikle vurgulamaktadır (s. 58).

Nussbaum vurgulamış olduğu bu hususlarda özellikle Sokratik ideali merkeze alır. Meseleye gerçekçi yaklaşarak böylesi bir idealin ölçme-değerlendirme için alışageldiğimiz standart sınavlarla ölçülmesinin zor olduğu da ifade eder. Ancak daha incelikli nitel değerlendirmelerle öğrencilerin eleştirel tartışma becerilerini ne kadar geliştirdiklerini ölçmenin imkânsız da olmadığına altını çizer (s. 72). Zira eğer bu eleştirel tartışma becerileri yeterince geliştirilemezse verdiğimiz eğitim “kendisini de sorgulamayan” bir insan modeli yaratmamıza neden olur. Bu ise, etki altında kalmaya çok müsait bir insan tipidir. Bu durumda öğrencilere vermemiz gereken “eğitim, hepimizi bu tartışmalarda etkili bir şekilde işlev gösterecek, kendimizi sadece Amerikalılar, Hintliler ya da Avrupalılar olarak değil, gelenekselleşmiş bir ifadeyle dünya yurttaşları olarak göreceğ şekilde donatmalıdır” (s. 102).

Nussbaum doğal olarak konuya kendi içinde bulunduğu kültürel coğrafyadan örnekler vererek yaklaşıyor. Temel meselesi Amerika’da, İngiltere’de yetişen bir gencin dünyanın geri kalanından da kendini sorumlu hissettiği bir insan modeline nasıl dönüştürülebileceği meselesi. Bu noktada eser örnekleri başka ülkelerden seçilmiş

olsa da aslında tam da bize ait sorunları tartışmaktadır. Bugün bizim için meselenin, her tercih döneminde gündeme gelen “hayallerinin peşinden mi koşmalı yoksa rasyonel tercihler mi yapmalı?” sorusundan daha ileriye taşınması gereken bir konu olduğu ortadadır. Bununla birlikte bazı sorular da hâlâ cevaplanmayı beklemektedir: Nussbaum’un ekonomik gelişmeyi değil demokratik bireyler yetiştirmeyi hedefleyen ve insan bilimlerini merkeze alan eğitim modeli acaba ekonomik açıdan belirli doygunluğa ulaşmış bir ülkede yaşamış olmanın getirdiği bir psikolojiyi de barındırıyor olabilir mi? Ülkemizde insan bilimleri can çekişiyor demek bile artık çok iyimser bir cümle olmak üzere. Bir yandan tüm lisansüstü destekler, öncelikli alanlar teknik alanlardan seçilirken ve başarılı öğrenciler tamamen teknik alanlara ve özellikle de savaş teknolojilerine yönlendirilirken bu öğrencilerin bir yandan da vicdanlı dünya yurttaşları olarak yetiştirilebilmelerinin yerel imkanları neler? Kitap her ne kadar evrensel bir sorunu gündeme getiriyor olsa ve küresel bir eğitim krizini merkeze alsada, öyle görünüyor ki bu sorunun çözümü yerel şartlardan çok da bağımsız değil. Belki de meselenin çözümü, konuyu sosyal medyada tek atımlık kurşunlarla tartışmak yerine sorunu gerçekten çözmeye aday niyetlerden ve bu niyetin eşlik ettiği politikalarından geçmektedir. Nussbaum’un çalışması, başka bir dünyadan bize seslenen iyi bir niyeti barındırıyor. Bu ses, bizdeki iyi niyetleri de harekete geçirebilir mi? Bunu da zaman gösterecek.